

Vergelijking van de hoofdstukken over God in J.van Genderen en W.H.Velema, BEKNOPTTE GEREFORMEERDE DOGMATIEK en H.M.Kuitert, HET ALGEMEEN BETWIJFELD CHRISTELIJK GELOOF.

=====

Inleidende opmerkingen

Het is een moeilijke zaak twee werken met elkaar te vergelijken, die volgens de respectievelijke auteurs zèlf verschillend van aard zijn. Van Genderen en Velema hebben ons een beknopte dogmatiek geschonken. Kuitert acht een dogmatiek te onpersoonlijk voor het doel dat hij beoogt (14). Van Genderen en Velema geven een rustige en ordelijke uiteenzetting van ons algemeen ongetwijfeld christelijk geloof, terwijl Kuitert het geloof voor ogen heeft, zoals het allerwegen betwijfeld wordt. Terwijl Van Genderen en Velema zich richten tot theologen en belangstellende gelovigen - zeker niet alleen tot theologen (5,6) -, zoekt Kuitert speciaal contact met de velen, die ten aanzien van het geloof in twijfel, verwarring, angst en irritatie verkeren en stelt hij de vraag: Wát houd je waaróm over en wat dōē je ermee? (13,14).

We moeten ons danook steeds afvragen of de door ons te constateren verschillen niet voor een deel op het genoemde verschil in doel en opzet zijn terug te voeren. Men gaat in zijn dogmatische uiteenzettingen anders te werk dan in zijn wervende activiteiten, in zijn theologie anders dan in zijn benadering van hen, die zich aan- of zelfs buiten de grenzen van de gelovigengemeenschap hebben opgesteld.

Toch zullen we zien, dat er grote en principiële verschillen zijn, die we niet tot het verschil in opzet kunnen herleiden.

We zullen ons beperken tot enkele hoofdtrekken en geen poging doen de inhoud van beide werken in volledigheid naar voren te doen komen. Het verhaal zou daardoor ook veel te uitgebreid moeten worden. Het gaat dus om de hoofdtrekken.

Nu zullen we ons dan tot de eigenlijke arbeid begeben.

1. De smalle toegang en de brede trechter

Het is opvallend, dat Van Genderen het hoofdstuk over God laat beginnen met een paragraaf over de kennis van God, die dan op zijn beurt start met de vaststelling dat kennis van God gelōfskennis is (120). Een uiteenzetting over het Hebreeuwse "jada'" neemt in dat onderdeel een voorname plaats in: Kennis in levensverbondenheid, in een persoonlijke relatie. Deze kennis wordt ons door Christus en de Heilige Geest geschonken (121v.). Het kennen van God is dus niet resultaat van onderzoek en nadenken, al zal het geloof zeker steeds tot (Schrift)onderzoek en nadenken leiden en daardoor ook worden gevoed. Van meetaf wordt door Van Genderen de grote tegenstelling, de antithese tussen de Geest en "vlees en bloed" (zie Mt.16:17) en tussen geloof en ongeloof, aan de orde gesteld. Dat bedoelden we in ons opschriftje: De smalle toegang. Bij Kuitert vinden we een geheel andere aanpak. Een ieder wordt als het ware uitgenodigd om met zijn gewone menselijke geconditioneerdheid en rationaliteit - zijn "vlees en bloed" - binnen te komen en mee te praten (beslist niet alleen te luisteren!). Kuitert is bang voor elke autoritaire of ook geestelijk-elitaire benadering. Men kan de opzet van zijn boek dialogisch noemen. De Schrift, de Geest en het geloof mogen niet naar voren worden gebracht om de rationele voortgang van het betoog te onderbreken of op te heffen. Kuitert wil afzien van een beroep op openbaring, omdat hij denkt, dat we de waarheidswaarde van het Christendom zōnder beroep op openbaring (en de daarmee samenhangende uitsluiting van niet-gelovigen in de meningsvorming) mogen en kunnen vaststellen (23,24).

Het is telkens weer, alsof je Kuitert hoort zeggen: Dáár moet je het toch mee eens zijn! Dáár kun je toch niets tegen hebben! Daar hebben wij de trechter met zijn wijde mond! Toch heeft dat trechterbeeld ook een andere kant: de zich versmallende tuit. Ook daar van is wel degelijk sprake! De capaciteit van het alleen-maar-rationele wordt gaandeweg overvraagd. In de titels van de hoofdstukjes zit kennelijk een opklimming. We zetten enkele titels op een rijtje: God is niet met het Christendom begonnen (45) Minstens persoonachtig (53) Macht en wil (54) God is liefde/ God kan alles / God ziet alles (57) De hemelse Vader (59) Komt men werkelijk zonder "geloofssprong" (29) van het één tot het ander? Kan men de ganse geloofstraditie hier rationeel reproduceren?

Kuitert geeft reëel toe, dat hij niet het vermogen heeft zijn lezers tot het geloof te bewegen. Ook hij ziet er gaandeweg velen afhaken. Hoe komt dat? Uiteindelijk is de tegenstelling, de antithese, niet weg te redeneren. Gaandeweg komt ze - helaas! - op en doet ze zich gelden. Maar ze wordt niet vooropgesteld in het betoog. Nog veel minder tot uitgangspunt gemaakt!

Tot op zekere hoogte (Er zit natuurlijk heel wat meer aan vast!) zou men Van Genderen en Kuitert kunnen vergelijken met respectievelijk de Paulus van Corinthe en (al eerder) de Paulus van Athene. In Athene speelt het Aratus(?) -citaat een rol in Paulus' argumentatie, waarin hij de gedachte aan de kaak stelt, dat de godheid gelijk zou zijn aan goud of zilver of steen door menselijke kunstvaardigheid gesneden of bedacht (Hand.17:29). Een argument waarin allen toch zonder meer zouden kunnen meegaan! Pas later, als de opstanding van Christus wordt genoemd, haken velen af (Hand.17:32). Een láát opgekomen antithese!

In Corinthe echter is Paulus begonnen met het thema, dat de scheiding van de geesten teweegbracht: Jezus Christus en Die gekruisigd! Een geweldige "sprong" ten opzichte van de denk-en verstaanswereld van zijn hoorders (1 Cor.2:2). De smalle toegang!

Toch hebben we al wel begrepen, dat hier meer aan de orde is dan een verschil in de manier van benaderen. Kuitert stelt een veel groter vertrouwen in de rationaliteit en - algemeen gezegd - in het pakket dat de mens van nature bij zich heeft en meebrengt dan Van Genderen.

2. Openbaring en natuurlijk Godsbesef

Kuitert zegt, dat de mens van nature een besef van God heeft, een religieus besef. Daaronder verstaat hij nader een natuurlijke capaciteit van mensen om te reageren op de kennelijke tegenwoordigheid van God in hun leven (46).

Ook Calvijn sprak van een "sensus divinitatis" (besef, benul van God) en van een "semen religionis" (zaad van godsdienst) bij alle mensen. Van Genderen stemt in met Calvijn (127). Toch gaan Van Genderen en Kuitert hier sterk uiteen!

Van Genderen volgt de Dordtse Leerregels (III/IV, IV), die geheel in de geest van Calvijn poneren, dat de mens zijn notie van God van nature in ongerechtigheid ten onder houdt en geheel bezoedelt, zodat hem alle verontschuldiging wordt ontnomen. Een belijden dat grond is op Rom.1:20-23. Aan zichzelf overgelaten komt de mens met zijn "sensus divinitatis" slechts tot afgoderij en beeldendienst! Hier kan verwezen worden naar Mt.16:17, waar de Here Petrus zaligspreekt, omdat hij zijn goede belijdenis van Jezus als de Christus en de Zoon van God juist niet te danken heeft aan vlees en bloed, maar aan de hemelse Vader. Hier staat duidelijk de grote tegenstelling voor ons: De hemelse Vader - "vlees en bloed". Het is onmogelijk hier aan de "sensus divinitatis" een soort "bemiddelende positie" of "opstap-functie" toe te wijzen.

Calvijn en Van Genderen geven aan dit natuurlijk Godsbesef danook

vooral aandacht in het kader van de algemene religiositeit van mensen en volkeren. Maar in het kader van de ware Godsopenbaring, de macht van de Vader, de kracht van de Heilige Geest, verkrijgt de "sensus divinitatis" geen nadrukkelijke aandacht. Daar krijgt deze "sensus" geen zelfstandige rol toebedeeld.

Bij Kuitert is het precies andersom! Bij hem krijgt de grote anti-these - de Vader en de Geest tegenover "vlees en bloed" - in feite geen rol toebedeeld. Over de gehele linie van de godsdiensten - het Christendom inclusief! - ontvangt het "natuurlijk Godsbesef" daarentegen een bijzonder grote nadruk!

De ganse veelkleurige religieuze traditie - het Christendom inclusief! - met al haar heilige geschriften - de Bijbel inclusief! - is een machtig complex van reacties en interpretaties. Reacties op tal van gebeurlijkheden, verwerking van menigerlei ervaringen. Interpretaties naar God toe. Daarin komt het "natuurlijk Godsbesef" tot gelding en in werking. De aan de mensen gegeven capaciteit om interpreterend te reageren op de kennelijke presentie van God in hun leven en dan zo, dat die interpretatie ook tot God reikt. De Godsnaam wordt daarbij genoemd.

Uiteraard vindt die interpretatie plaats en kan zij ook alleen maar plaatsvinden met behulp van het materiaal, dat binnen de door cultuur en maatschappelijk-sociale ontwikkeling bepaalde horizon wordt aangetroffen. "Alles wat wij over boven zeggen komt van beneden" (23). Tijdgebondenheid is zonder meer een karakteristiek van alle religieuze traditie, inclusief de bijbels-christelijke traditie! Er kan dus in de voortgang van de geschiedenis, van de sociale verhoudingen, van de cultuur en van het denken ook slechts sprake zijn van een religieuze-traditiestroom-in-beweging! Hetzelfde moet altijd weer anders gezegd worden, wil het hetzelfde blijven.

Maar moet in dat ganse traditiecomplex dan niet onderscheiden worden tussen waar en vals, waar en onwaar? Dat is zeker wel het geval. Maar dat kan nimmer geschieden door het vooropstellen van een autoritair waarheidsbegrip: Wij hebben de ware Godsopenbaring! Wij hebben de waarheid! Wat wij zeggen komt van boven! De tegenstelling van waar en onwaar moet telkens in de geschiedenis openbaar worden. Hoe dan? Elke traditie herbergt in haar complex van interpretaties tevens een patroon van verwachtingen ten aanzien van komende blijken van Gods presentie. Een christelijk voorbeeld: "God heeft niet alleen de Here opgewekt, maar zal ook ons opwekken door zijn kracht" (1 Cor. 6:14). Verwachting. Hoop. Eschatologie. De uiteindelijke verificatie moet nog komen! Nu kan het echter gebeuren, dat een godsdienstig verwachtingspatroon nergens meer landen kan en als het ware geheel in de lucht blijft hangen. Dan treedt op de lange weg van proef-ondervindelijkheid en (negatieve) ervaring de onwaarheid van de aangehangen traditie aan het licht. Zij verdwijnt in de geschiedenis! We zouden hier even als "paradigma", voorbeeld/leermodel, kunnen gebruiken de geschiedenis van Elia op de Karmel, die ook door Kuitert wordt besproken (45). Zie 1 Kon.18:20-46. Wanneer het volk uitroept: De Here is God, dan blijkt daaruit, dat het besef van God en het goddelijke van meetaf in hen present was. Dat ging als "natuurlijk Godsbesef" aan alle tegenstelling en uiteengang vooraf. Maar tegelijk vindt hier plaats de introductie van de grote tegenstelling, omdat Baäl niet en de Here wel beantwoordt aan het aan God en het goddelijke verbonden verwachtingspatroon. Daarom behoort de Baäl-traditie in de geschiedenis te verdwijnen en de dienst des Heren hersteld en gehandhaafd! Zo komt de tegenstelling op. In de loop van de geschiedenis, waarin het "zoekontwerp" (God gezocht in het verlengde van het gevormde verwachtingspatroon) landen gaat of helemaal niet meer landen kan!

In dit verband begrijpen we nu ook, dat en waarom Kuitert het christelijk geloof typeert als een "voorschot nemen op de uiteindelijke ontknoping" (28). En dat geldt dan evenzeer voor elk ander geloof!

Kuitert vertoont een bepaalde verre verwantschap met de al kort na Calvijn opgekomen gereformeerde scholastiek, met haar onderscheid van "natuurlijke kennis en -theologie" en de op Gods bijzondere openbaring gegronde theologie en kennis. Wel verwerpt Kuitert de gehele schematiek van "natuurlijk" en "bovennatuurlijk" en noemt hij alle openbaring natuurlijk, maar toch ziet men ook bij Kuitert een opklimming van de thema's, die om het zo uit te drukken zeer nauw bij het algemene en natuurlijke besef van God aansluiten, tot thema's, die met een veel langere verbindingslijn aan dat algemene besef verbonden zijn. Met Gods almacht zijn we dichter bij het huis van het algemene besef dan met Gods vaderlijke liefde in Christus. Typerend is de volgende uitspraak: "De derde karakteristiek is, dat hun Schepper ook hun Verlosser is. Om dat te horen moeten we naar de kerk waar het evangelie van de Verlosser wordt gepredikt, Jezus Christus." Naar de kerk dus! (72). *Om dat te horen! Dan pas*

3. Fundament, bron en norm tegenover "Voorloper" en "begeleider"

Van Genderen en Velema erkennen in overeenstemming met onze confessie de Heilige Schrift als de enige beslissende norm (7). Aan de bijbelse fundering(!) van de leer hebben zij veel aandacht besteed (5). De Heilige Schrift wordt gezien en beleden als het Woord van God (68vv.). Het gaat in de Schrift om het goddelijke Woord, om de heilige en goddelijke Schriften, om de heilige en canonieke boeken, die van God zijn (NGB., Art.2-7) (69).

De Schrift heeft gezag in zichzelf (autopistie) (91).

Deze overtuiging beheerst zeer duidelijk alle hoofdstukken van de Beknopte Dogmatiek

Bij Kuitert is het anders. De Bijbel is document van de (Joodse en) Christelijke traditie, een geheel van reactie op- en interpretatie van- wat men als blijken van Gods presentie heeft gezien en beleefd. De Bijbel is niet de bron maar behoort al tot de stróóm van de christelijke traditie (293). Onze vóorloper op het pad van de traditie. Dat is niet niets! In de Bijbel reiken de voorgangers ons de hand, willen zij richting geven aan de werking van ons religieus besef, willen zij ons tot Christus leiden, willen zij met ons in gesprek treden en in gesprek blijven.

In gesprek!

Men vervange deze uitdrukking niet door een term van gezag en autoriteit. Dat zou dwang binnenbrengen, ons geloof denatureren en alles bederven!

Hier willen we in een tussenstukje aandacht vragen voor een motief, dat bij Kuitert naar voren treedt en dat zeker naast al het genoemde onze opmerkzaamheid waard is.

Als ethicus hamert Kuitert met alle kracht op het beginsel van de menselijke autonomie. Maar dat typeert niet slechts zijn ethiek maar het geheel van zijn theologie. Met een welhaast kantiaanse beslistheid keert hij zich tegen de heteronomie, tegen de overheersing van ons doen en ons leven door een wetsdwang, die buiten onze eigen wil en beschikking omgaat. Dat geldt ook en zeker voor ons geloof. Kuitert protesteert tegen alle mogelijke aan de Bijbel toegekende attributen in de sfeer van autoriteit en gezag! "Gods Woord", "gezaghebbend", "normatief", "canoniek". Kuitert acht deze termen naar de inhoud onjuist. Maar daar komt nog bij, dat ze naar zijn overtuiging door de invoering van pressie en dwang - het "moeten" - alles bederven en het geloof vervormen tot dienstbaarheid. Men gelooft gewillig of men gelooft niet.

Hans van Gerven en Mary Michon gaven "een portret van H.M.Kuitert" onder de titel "Vrijheid van dwang" (Ten Have/Ikon, Baarn 1989).

Een goed gekozen titel!

De controversen tussen Van Genderen en Velema enerzijds en Kuitert anderzijds is hier groot en scherp!

Nu willen we eens wat meer aandacht besteden aan het inhoudelijke van de diverse hoofdstukken over God om eens te zien hoe het hier geformuleerde scherpe contrast zich uitwerkt.

Van Genderen en Velema poneren, dat het in hun Dogmatiek zal gaan over de leer van de kerk. Tevens is het de bedoeling de dogma's telkens weer te houden tegen het licht van de Schrift. De bijbelse fundering van de leer dus (5).

Bezien we nu bij voorbeeld het hoofdstuk over Gods volkomenheden (162-186). We zien met een enkele oogopslag, dat de confessie - vooral Art.1 NGB. - een grote en structuurbepalende rol speelt, waarbij we overigens met instemming opmerken dat confessiegetrouwheid niet tot confessionalisme heeft geleid - zie de kritiek op de aanhef van Art.1 NGB. (163). Bij de uiteenzetting wordt telkens in het licht gesteld, hoe het in overeenstemming met de confessie opgemerkte uit de Schrift voortvloeit - de Schrift als bron - en op de Schrift is gegrond - de Bijbel als fundament, norm. Maar op de vraag van de moderne mens, hoe de Schrift op haar beurt aan-nemelijk te maken is, volgt geen antwoord. Principieel niet.

De Schrift heeft autopistie, is in zichzelf geloof-waardig en kent geen instantie waarop men van haar "in hoger beroep" zou kunnen gaan!

Bij Kuitert gaat het geheel anders toe. Ook hier denken we weer sterk aan het trechterbeeld. Vooral als het betoog nog sterk aansluit bij het algemene Godsbesef zien we de Bijbel niet als bron en norm optreden maar als Voorloper/Begeleider op het pad van de traditie.

In het kader van de ethiek hanteert Kuitert vaak de volgende slag-zin: "Iets is niet goed omdat de Bijbel het zegt, maar de Bijbel zegt het, omdat het goed is". Hiermee wordt gezegd, dat de grond voor de beoordeling van goed en kwaad niet in de Bijbel gelegen is! In de Godsleer geldt tot op behoorlijke hoogte een soortgelijke typering: Iets is niet waar, omdat de Bijbel het zegt, maar de Bijbel zegt het, omdat het waar is. Het inzicht in de waarheid en het geloof in de waarheid zijn niet gegrond op de Bijbel! Ook al hebben de oude bijbelschrijvers als onze voorgangers op het pad van de traditie ons een uiterst nuttige en zelfs noodzakelijke handreiking gedaan.

Zeer frappant komt dat naar voren, als Kuitert - overigens nogal moeizaam! - betoogt, dat God toch minstens persoonlijk moet zijn (53). Vooruitgrijpend op het hoofdstuk over de schepping stelt hij, dat God om God te zijn toch minstens zijn schepsel moet wezen! God is toch minstens wij. Het betoog leidt dan verder tot de zeer waardevolle these, dat God een God is, die hóórt en die aángeroepen kan worden! Een oase in onze moderne tijd, waarin Luthers "incurvatus in se" ("op zichzelf teruggebogen") ook op het gebed van toepassing is, waardoor dit gebed niet veel meer is dan een praten met jezelf of -wat stichtelijker(?) - een meditatie. Fijn dat Kuitert het gebed zijn plaats geeft! Maar nu de redenering die daartoe leidt. Moeizaam! Als Kuitert stelt, dat God minstens zijn schepsel moet zijn en "dus" minstens persoonlijk, dan neemt hij stilzwijgend aan, dat "persoon" de "hoogte-dimensie" van de mens aangeeft en het "zenith" van zijn kunnen. Maar als "persoon" nu eens juist een afpalende en beperkende zin heeft (Ik ben IK bij de gratie van het bestaan van niet-ik, dat kennelijk een massale ruimte in beslag neemt en mijn IK zijn bescheiden plaats(je) wijst), waar blijven we dan met "minstens" en wat kan er dan van God gezegd worden? In de min of meer hegeliënse lijn is "persoon" niet zulk een "topper" als Kuitert wil. Daar dient "persoon" opgeheven en "overstegen" te worden.

Maar merkwaardigerwijze komt midden in dat niet bijzonder geslaagde betoog ineens een tekst voor, die kort en uiterst helder formuleert wat Kuitert op het oog heeft: "Zou Hij die het oor plantte, Zelf niet horen? En die het oog schiep, Zelf niet zien?" (Ps.94:9). Van Genderen zou deze tekst áánstonds genoemd hebben en daarmee ook volstaan hebben! Waarom dan dat brede verhaal bij Kuitert?

Het antwoord op die vraag is mijns inziens, dat Kuitert wèl de handreiking van onze voorloper/begeleider in Psalm 94 dankbaar kan aanvaarden, maar dat hij zijn betoog niet op de genoemde tekst kan gronden! Wat de voorloper heeft gevonden en geformuleerd moet Kuitert op zijn beurt van een goede fundering voorzien. Zo en zo alleen wordt het dwang-element voorkomen en behoudt het geloof zijn ware karakter van vrijwillige *aanvaarding*. Op onze eigen en eigentijdse wijze hebben wij de weg naar de fundering zelf te gaan. Dat de voorloper/begeleider ons daarbij een kostbare steun verstrekt wordt geen moment ontkend. Maar het fundament ligt niet in zijn woorden!

We wijzen nog op een andere passage.

Evenals bij Van Genderen speelt ook bij Kuitert Art.1 NGB. een bepaalde rol. Maar dan toch een geheel andere!

Kuitert betoogt namelijk, dat al die "onmededeelbare" "al"- en "on"-eigenschappen een omschrijving bedoelen te geven van Gods transcendentie (52). We mogen dit belijden zien in het licht van het feit, dat mensen voor hun mens-zijn aangewezen zijn op wat boven hen uitgaat, een transcendentiepunt! Een anthropologische verklaring van het ontstaan van Art.1 NGB.! (50). Een begrip van God, dat niet aan deze transcendentie-noties voldoet, kan niets anders doen dan zichzelf opheffen! We zouden kunnen zeggen, dat Art.1 simpel een uitleg geeft van het woord en het begrip "God", zoals dat in de religieuze traditie voorkomt (zoals men opgevouwen goed "uit-legt" om het te luchten). Het is wederom een oase in de woestijn van het hedendaagse modernisme, dat Kuitert de almacht van God belijdt.

Maar de redenering is toch eigenlijk simpel deze, dat "God is almachtig" - wijsgerig bezien - als een "analytisch" oordeel dient te worden opgevat, als een oordeel dus waarin het predicaat reeds in het subject opgesloten ligt ("De cirkel is rond"). Wie Gods almacht ontkent valt buiten de religieuze traditie en begrijpt ons eigen mens-zijn niet. Hij steelt een woord dat reeds "bezet" was en praat over iets anders. Maar waarom niet gezegd, dat de Bijbel de almacht van God duidelijk leert? Omdat ook hier de zaak niet waar is, omdat ze in de Bijbel staat, maar (omgekeerd) de Bijbel de zaak noemt, omdat ze wáár is. En de gegrondheid van die belijdenis hebben we nagespeurd langs de wegen van religieuze anthropologie en via de bestudering van wat de mens naar alle evidentie eigen is. We vonden op deze wegen dat de mens niet buiten een band met God om kan worden verklaard en zijn er erg blij mee, dat de bijbelse traditie met zijn scheppingsverhaal, met de notie van de mens als Beeld Gods, ons begeleidt en op haar eigen klassieke wijze onder woorden brengt wat wij heden mochten ontdekken! Voorloper/begeleider. Het is zeer veel, maar het fundament ligt eronder en erachter!

Toch zien we ook hier weer de andere zijde van het trechterbeeld: de zich versmallende tuit. Naarmate de verbindingslijnen met het algemene religieuze besef langer worden en wij de almachtige Schepper voor ons zien als Verlosser in Christus moet de "sensus divinitatis" en het redeneren daarmee en daaruit minder worden, terwijl de Bijbel gaat wassen. We herinneren nog eens aan het merkwaardig speelse maar zo veelzeggende citaat, dat we om God de Schepper als Verlosser te zien "naar de kerk moeten" (72).

Als Kuitert vertelt op een ontroerend fijne wijze, hoe hij zijn tobrende en stervende vriend met Psalm 139 heeft vertroost (95v.), dan marcheert de Bijbel mijns inziens op naar de positie van bròn van vertroosting en fundamènt van zekerheid. Dan is zij meer dan een "oudere collega" en een voorloper/begeleider op het pad van de traditie! Dan stelt Kuitert zichzelf en zijn vriend vrijwillig onder de troost van de Schrift ("vrijwillig", maar ook: "onder"!).

Nogal ruw zegt Kuitert aan het eind van zijn boek, dat je, als je eenmaal onder de indruk van de Bijbel bent gekomen, natuurlijk niet lichtvaardig hele stukken schraapt of naar de schroothoop verwijst (293). We naderen hier toch wel een vrijwillige gezagsaanvaarding!

Maar het is en blijft een gezagsaanvaarding, die gaandeweg door het contact met de "gesprekspartner" ontstaat en die zich niet laat vangen en verankeren in een vaste set attributen van gezag en autoriteit, welke aan de Bijbel zou zijn toe te kennen.

4. Transcendentie en Nederdaling: Accommodatie en Metafoor

Een ieder, die studie maakt van de "Locus de Deo, komt voor de moeilijke vraag te staan, hoe de verhouding is tussen twee grootheden. De eerste is de oneindige, almachtige, eeuwige God zelf in zijn voor ons ondoorgrondelijke verhevenheid. De tweede is de Bijbel, die gesteld is in voor ons mensen begrijpelijke taal.

Van welke kwaliteit is nu de kennis, die ons op deze wijze geschonken wordt? In hoeverre kunnen wij God werkelijk en zuiver kennen?

Van Genderen en Kuitert hebben allebei met deze vraag te maken, al stellen ze die vraag op uiteenlopende manieren. Bij Van Genderen gaat het om de vraag, hoe de transcendente God zichzelf in onze menselijke taal werkelijk aan ons kan bekendmaken. Voor Kuitert is de vraag, hoe de door ons mensen gegeven interpretatie van wat wij als blijken van Gods presentie hebben gezien zich verhoudt tot wat God werkelijk is. Zijn transcendentie - het ons ter beschikking staande materiaal.

Van Genderen hanteert in dit verband het klassieke begrip van de accommodatie, de aanpassing van God in zijn spreken aan ons menselijk bevattingsvermogen (41,80). Hij zegt verder - een al evenzeer klassieke terminologie -, dat wij geen adequāte kennis van God hebben, maar wel een wāre kennis. God is veel meer dan de mens van Hem kan zeggen. Maar het is tegelijk waar, dat God niet achter zijn openbaring schuilgaat. Hij is niet anders dan Hij zich aan ons bekendmaakt (122v.). Sprekend over Gods heilige liefde zegt Van Genderen nog: Wij kunnen Gods liefde niet op het spoor komen door wat wij onder liefde verstaan in de oneindige macht te verheffen. Dan citeert hij H.Berkhof: Niet het begrip liefde bepaalt wat God is, maar God bepaalt wat liefde is (166).

Bij Kuitert treffen we in dit verband de uitdrukking "metafoor" aan. Wat is een metafoor? Bij een subject voeg ik een predicaat, waaruit de hoorder/lezer in goed begrip enige noties moet uitkristalliseren om die dan op het subject over te dragen (metaferein). Metaforisch formuleren staat dus tegenover letterlijk-definiērend spreken (Voorbeeld: Die vrouw is een slang!).

Kuitert zegt nu: Niemand heeft ooit God gezien. We kunnen over Hem niet anders spreken dan in termen die we ontleen aan de ons bekende werkelijkheid. Maar zo is alle spreken over God in feite metaforisch van aard (36v.). Een voorbeeld: Wat betekent eigenlijk "God is herder" of "God is vader"? Hier is geen sprake van een definitie. De bedoeling is deze: In mijn ervaring van Gods zorg over mijn leven word ik zeer sterk herinnerd aan de zorg van een herder voor zijn schapen en aan de liefdevolle zorg van een vader voor zijn kind. Ik hanteer dus beeldspraak, maar ik doe dat in de gestalte van letterlijkheid (aan het "is" wordt niet - zoals wēl in Ps.103:13 - een "(zo)als" of "gelijk" toegevoegd).

Bij onze beide auteurs zou men het op de meest simpele manier zo kunnen weergeven: God is echt zoals Hij het zegt, of: zoals ik mijn ervaring weergeef, maar Hij is tegelijk oneindig veel meer! Bij beide auteurs treft men uiteenzettingen aan, die ons nog enige verdere informatie en opheldering kunnen verschaffen.

Sprekend over Gods eeuwigheid zegt van Genderen eerst, dat God boven alle wisselingen van de tijd verheven is en dat er tussen tijd en eeuwigheid geen kwantitatief maar een kwalitatief verschil bestaat. Maar vervolgens zegt hij ook, dat de eeuwige God de absolute heerschappij heeft over de tijd en alles wat tijdelijk is. Krachtens zijn eeuwigheid kan Hij in elk moment van de geschiedenis ingaan

en elk ogenblik van de tijd met zijn eeuwigheid doordringen (171v.).

Dit moet toch (ook) betekenen, dat God, als Hij tot ons neerdaalt om in onze eigen taal tot ons te spreken en in onze tijd en geschiedenis met ons op te trekken, niet zijn eigen goddelijke sfeer verlaat. Hij is echt bij ons, echt in onze tijd en geschiedenis, terwijl Hij tegelijk ook boven tijd en geschiedenis verheven is.

Een goede verwerping van het supranaturalisme, dat God in feite in zijn eigen goddelijke en eeuwige sfeer opsluit. Voor ons is er ten aanzien van God een grens, die wij als schepselen niet kunnen overschrijden. Maar voor God is die grens er naar òns toe niet. Hij is niet de gevangene van een "boven-domein".

Bij Kuitert treffen we een vrij moeilijke passage aan, waarin hij betoogt, dat God ons omvat, dat wij niet uit God bestaan maar wèl in Hem. Zodat al ons leven, lijden en sterven zich afspeelt in God (67v.). Ik geloof niet, dat dit gedeelte zich leent voor een uitwerking in mystieke richting of voor een ontologische verharding (evenmin als Hand.17:28 waaraan we hier sterk herinnerd worden). Wat Kuitert hier - in elk geval ook - zeggen wil is naar mijn mening dit, dat God allerminst vreemd staat tegenover de dingen van ons leven, onze tijd en onze geschiedenis. Als Hij ons omvat, dan betekent dat toch, dat er voor Hem ten opzichte van ons geen grens is. Hij is in ònze wereld thuis. Wij ervaren Hem echt, al is Hij tegelijk ook buiten en boven ons.

Ook hier een afwijzing van alle supranaturalisme, dat God zou willen beletten in zijn eigen(!) schepping binnen te komen. Ook nu wordt Psalm 94:9 zinvol geciteerd.

Deze overwegingen lijken me ook van veel belang voor onze rechte kijk op de Vleeswording van het Woord. Zo vermijden we de kwalijke uitersten van Nestorius en Eutyches. Maar nu keren we met haast naar ons onderwerp terug.

Het is zeer opvallend, dat onze beide auteurs bij alle diepgaande verschillen toch zakelijk ook weer zulke grote parallellen vertonen. Ook hier constateren we bij beide schrijvers een eerbiedige voorzichtigheid in hun spreken over God.

Dat doet weldadig aan bij het oneerbiedige, platte en knopen-doorhakkende modernisme van onze dagen (God is òf almachtig òf liefdevol, een machtige tiran of een machteloze personeelschef, enzovoort).

Overigens zullen we op de hier genoemde zaken - accommodatie en metafoor - nog terugkomen.

We zouden nog veel meer naar voren kunnen brengen. Maar al die thema's zijn elk voor zich een aparte studie waard.

We noemen één belangrijk voorbeeld:

Van Genderen wijdt in zijn hoofdstuk over God - zoals te verwachten was - veel aandacht aan de Drieëenheid (143-162).

Maar dan valt het ons te meer op, dat Kuitert in zijn hoofdstuk over "Wat bij God behoort" dit thema niet aansnijdt, dat hij in het hoofdstukje over "De hemelse Vader" de eniggeboren Zoon niet noemt (59vv.).

Pas aan het slot van zijn hoofdstuk over Jezus Christus spreekt hij over "De Triniteit" (179vv.). Zijn betoog heeft dan meer verwantschap met een zeer moderne vorm van modalisme dan met de orthodoxe leer. Dit is op zichzelf reeds een uiterst belangrijke zaak. Maar ook brengen de "situering" en de inhoud van dit hoofdstuk met zich mee een verlate en verzachte tegenstelling ten aanzien van belangrijhet Wereldgodsdiensten als Jodendom en Islam.

Een aparte studie waard!

We menen echter in wat we met meer uitvoerigheid naar voren brachten genoeg stof vergaard te hebben voor een eerste bespreking. We gaan dus nu over naar een hoofdstukje commentaar, waarin we ons beperken tot enkele vitale punten, waarbij we nu ook onze eigen stem zullen laten horen.

5. Beknopt commentaar

5.1 Continuïteit - Parallellie - Antithese

Het strookt met de grote plaats, die Kuitert aan de natuurlijke notie omtrent God en het goddelijke toekent, dat er tussen religieuze tradities een bepaalde vorm van continuïteit of ook parallelie bestaat "Israël staat intussen weer op de schouders van de Semietische religiositeit" (44) "Zowel in de Joodse als in de christelijke traditie wordt God aangesproken met "Vader"" (59). Kuitert poneert, dat Christus God niet van zijn plaats verdringt en acht dit een belangrijk gegeven voor het gesprek met de Islam (124). Ten aanzien van "Wat bij God behoort" is er dus sprake van een aanzienlijke "Grootste Gemene Deler", die aan het "Geloven op zijn christelijks" voorafgaat.

Stellig neemt de eigen geloofstraditie tenslotte afscheid van elke andere traditie om een eigen weg te gaan. Dat is van eminent belang. Maar het moet er niet toe leiden, dat men het eigen geloof verabsoluteert. Niet: Wij weten beter wat jullie nodig hebt, maar: Wat zijn de geloofstradities van u en van ons en wat zijn ze waard? (215). Een bescheidenheid die te maken heeft met een gemeenschappelijke oorsprong en tevens met de nog uitstaande verificatie aan het einde. In het hoofdstuk over "God de Schepper" zijn de omtrekken en contouren uitgezet, die in het hoofdstuk over Jezus Christus nader zullen worden ingevuld en ingekleurd. In dat hoofdstuk over God is het christelijke element nog niet dominerend aanwezig!

Kuiterts theologie als een "aanbouwmeubel", als een ontwikkeling in fasen. Wederom: de trechtermond met zijn brede opening en zijn zich versmallende tuit. Verlate antithese!

Ik ben het met Van Genderen eens, als hij met beroep op DLR. III/IV, IV en in de lijn van Rom.1:20-23 feitelijk betoogt, dat de "sensus divinitatis" nergens in reïncultuur wordt aangetroffen. Wanneer met Gods bijzondere openbaring(!) door haar inhoud en kracht tussenbeide komt gaat het bij de aanvang reeds mis: beeldendienst. De antithese aan het begin! Daarom predikt Paulus de Christus met een waarheidspretentie, die bij Kuitert toch in feite geen genade kan vinden. Zending/missie als redding!

Maar hoe dient men nu bij een uiteenzetting van het geloof te werk te gaan? Men isoleert geen enkel onderdeel van de stof ten opzichte van Gods openbaring in Jezus Christus!

Men lope met de Bijbel mee op naar Christus toe. Maar ook weer vanuit de Christus terug, van de verlossing naar de schepping. Zie voor dit laatste de naam "HERE" in Gen.2 (passim), terwijl deze naam in Ex. 3:15 pas wordt gegeven - zie ook Ex.6:2. De Schepper is ook de Verlosser / Onze Verlosser (HERE) is ook de Schepper. De Atheense plùs de Corinthische aanpak. Zie ook de uitleg van het eerste geloofsartikel in HC. Zo.9, waar het beledene omtrent schepping, onderhouding en regering wordt "geregeerd" door de hoofdzin: Dat de eeuwige Vader van onze Here Jezus Christus om zijn Zoon Christus mijn God en mijn Vader is. Zo voorkomt men isoleringen en abstracta - over almacht "op zich", wijsheid "op zich", alwetendheid "op zich", van waaruit men de Vader van onze Here Jezus Christus niet kan terugvinden! "niemand komt tot de Vader dan door Mij" - Joh.14:6.

Men hoede zich voor een niet-christelijk voorland van het christelijk geloof. Dat is een illusie. Kuitert was daar te weinig op bedacht naar mijn overtuiging. Om heel eerlijk te zijn: Art.1 NGB. ook!

Het grote gevaar - en vaak: ongeluk - van de dogmatiek is, dat zij genoodzaakt is de thema's ordelijk en separaat te behandelen. De nadruk op de kennis als geloofskennis bij Van Genderen is een goede inzet.

Natuurlijk moet men bij de kritiek op Kuitert nuchter vaststellen, dat ook hier de tegenstelling niet aan het einde van het betoog ligt maar aan het begin. Door ons wordt de Bijbel als bron en norm aanvaard.

5.2 Autonomie - Heteronomie

We zagen, dat Van Genderen en Velema de Bijbel aanvaardden als fundament, bron en norm. Zij aanvaardden alle Bijbelboeken als heilig en canoniek, als gezaghebbende regel voor geloof en leven. Aan de Bijbel is autopistie toe te kennen: Zij behoort te worden gehoord, gehoorzaamd en gevolgd omdat zij Gods Woord is en niet omwille van een andere instantie, die een hoger gezag in zich zou besluiten. Zulk een instantie is er niet.

Erkend wordt danook, dat de Bijbel tot ons komt met het bevel van geloof en bekering en dat wij haar hebben te gehoorzamen. Geloofsgehoórzaamheid! De Bijbel legt ons dus wel degelijk haar gezag op! Van een autonomie aan onze zijde is geen sprake. Het gezag komt van boven en van buiten. Of de term "heteronomie" hier de meest geschikte typering is zullen we nog zien.

We zagen, dat dit bij Kuitert geheel anders ligt. Ik sta zèlf in de stroom van de Christelijke traditie. Daar zijn de voorlopers en begeleiders, onder wie de Bijbelschrijvers een eerste plaats innemen. Maar ik sta niet in de traditiestroom om eenvoudig te "slikken" wat mij wordt aangereikt. Ik ben daar zelf bij, met mijn gehele geconditioneerdheid, met mijn rationaliteit. Ik moet geheel gewillig en vrijwillig geloven. Geen dwingend gezag over mij. Zulk een dwingend gezag zou mijn geloof denatureren tot een soort gedresseerdheid. Mijn instemming kan stellig - secundair - aan de Bijbel gezag toekennen. Maar van heteronomie - een wet van elders en van buiten, die op haar eigen gezag dient te worden gehoorzaamd - mag geen sprake zijn. Geen heteronomie!

We raken de kwestie in de kern, als we overwegen, wat DLR.III/IV, XII zegt over de wedergeboorte uit de kracht van de Heilige Geest: "De wil, die nu vernieuwd is, wordt dan niet alleen door God gestuurd en bewogen, maar eenmaal door God in beweging gebracht, werkt hij ook zelf". De natuurlijke mens zal het bevel tot geloof en bekering altijd ervaren als een last en een dwang. Maar de Geest is machtig de boze wil, die tegen God is, gewillig te maken. Dan harmonieert de wil van de mens met het bevel en de wil van God! Een gezag van boven en van buiten - inderdaad. Maar men wordt er door de Geest eens-willend mee. Wij geloven gewillig. Zo wordt het hele dilemma van Kuitert doorbroken. Het "ons vreemde", dat in de term "heteros" zo meesprekt, verdwijnt.

De wet, een loden last, tafelen van stéén ze wordt door de Geest gelegd in het binnenste, geschreven in het hart (Jer.31:33); van "ons vreemd" mag ze "ons eigen" worden, zodat Johannes kan schrijven: "En zijn geboden zijn niet zwaar" (1 Joh. 5:3).

Is het nu zo, dat de Geest ons beweegt tot een opzijzetten van de ratio, tot een opoffering van ons intellect, tot een irrationele wondersprong? Ook die kant moeten wij niet uit!

Paulus dankt God, dat de Thessalonicenzen het hun gepredikte woord hebben aangenomen niet als een woord van mensen, maar, wat het inderdaad is, als een woord van God (1 Thess.2:13). Het woord van God aanvaardden als woord van God. Hier is geen sprake van een "sprong" maar van de meest direkte aansluiting. Toch dankt Paulus God, omdat Hij door zijn Geest heeft overwonnen de onmacht van de natuurlijke mens om te aanvaardden wat vlak voor hem wordt neergezet. Zijn zondige weerstand moest verbroken worden om normaal - in de volle zin van dat woord - te reageren!

Gen.1:1 leert ons reeds, dat het een vervalsing is om God als problematisch voor te stellen. Dit problematiseren is een wrange vrucht van de zondeval en van de daarin meegekomen "mens-middelpuntigheid", welke in het cartesische "Cogito ergo sum" nog is aangescherpt. Het is een kronkel - ook rationeel - om Gods woord als een mensenwoord op te vatten. De Geest bekeert ons tot het normale. En daarin blijkt tēmeer de diepte van onze zonde.

Het gezag van de Schrift over ons moet dus niet verwijderd worden. Het moet

in een door de Geest gewerkte gewilligheid aanvaard worden!
 Het is te betreuren, dat Kuitert zo weinig kritisch staat tegenover de rationaliteit van de - zondige! - mens. Het is evenzeer te betreuren, dat hij de Heilige Geest en zijn werk niet wil opnemen in de - rationele! - verantwoording van van het Godsgeloof. Hoewel hij toch wel degelijk de vernieuwende en veranderende kracht en werking van de Geest elders naar voren brengt (120, 154, 231).

Dat alles betekent niet, dat we niets hebben aan wat Kuitert betoogt. De bekering van de mens geschiedt door Woord en Geest. Men mag "Woord" niet vervangen door een dogmatische these over het Woord. Men mag stellig in het onderwijs van de kerk de these "De Bijbel is Gods Woord" vooropplaatsen als een vuurtorenlicht, dat aangeeft waar we moeten belanden. Maar slechts in de weg van het lezen en horen van het gehele evangelie kan de leerling deze vooropgeplaatste these als het ware inhalen en integreren in zijn geloof. Een inprenten van abstracte, van de gang van het levende Woord geïsoleerde, leerstellingen zal de door Kuitert gevreesde dressuur alsnog binnenhalen en een gedwongen geloof produceren, dat geen geloof is. Dat gevaar is allerminst denkbeeldig. Dompel het dogma bij alle onderwijs onder en los het op in het levende bijbelse geheel van Gods grote daden in Christus!

5.3 Accommodatie en Metafoor

De betoogjes, die ik tegen Van Genderen en tegen Kuitert zou willen houden over het hier genoemde onderwerp, bewegen zich in tegengestelde richtingen. Dat houdt verband met het onderscheid tussen de werkelijkheid van God en de weg van onze kennis omtrent God. Men houde dit onderscheid goed in het oog

Onder de indruk van Gods verhevenheid kan Van Genderen de "accommodatie" (aanpassing) van God ten opzichte van ons zo beklemtonen, dat mijns inziens de "ware kennis", die wij zouden moeten verkrijgen, bedreigd wordt.

Hij zegt onder meer, dat we Gods liefde niet op het spoor komen door wat wij onder liefde verstaan tot in de oneindige macht te verheffen en dat niet het begrip liefde bepaalt wat God is, maar omgekeerd. Hierbij zou ik willen opmerken, dat toch ons begrip en besef van liefde fundamenteel is voor het verstaan van wat ons hier over God wordt gezegd, al zal ons besef/begrip stellig door het verhaal van Gods grote werken worden gecorrigeerd, verdiept, gezuiverd, God drukt zich uit in onze taal! Dat mag men niet verwaarlozen. Van een "taal-docetisme" moeten we ons verre houden. God maakt uit wat liefde is? Geen bezwaar, maar zelfs om dit te bewerpen hebben we een voorafgaand besef van liefde nodig! God daalt tot ons neer in onze taal. Dat mag niet vergeten worden.

In Mt.7:7-12 onderwijst de Here zijn discipelen en de scharen over Gods Vaderschap door eerst ons menselijk vaderschap te tekenen en daarvan vervolgens over een "via negationis" (ontkenning van de bij ons aanwezige boosheid) en een "via eminentiae" (het "hoeveel te meer") tot het Vaderschap van de hemelse Vader over te gaan. Ook voor dit onderwijs is een begrip/besef van ons vaderschap fundamenteel. Correctie blijkt ook hier nodig, het "hoeveel te meer" ontbreekt niet (iets anders dan een "uitvergroting"), maar de richting is door onze woorden en door onze taal geweest!

Ik zou ook weigeren te accepteren, dat God zich in Joh.3:16 "aanpast bij onze bevattings". Met deze woorden is alles gezegd wat er te zeggen valt - bij God en bij mensen!

Zou het niet beter zijn en veel misverstand voorkomen, als we het onderscheid tussen "capsule-woorden" en "vaas-woorden" gingen invoeren? "Liefde" en "Vader" zijn geen capsule-woorden. Dan zou men er een kring omheen kunnen trekken ("om-schrijving") en hun omtrek, oppervlakte, inhoud en gewicht kunnen vaststellen. Dat is bij God geheel onmogelijk. Goddank! Maar de genoemde woorden en andere meer zijn "vaas-woorden": Van boven open! Men kan er niet omheenkomen!

Wat zij bevatten is niet af te meten. Maar wèl geeft de vaas zeer duidelijk richting aan: de bloemen staan duidelijk rechtop.

Als we zo òns besef van liefde, vaderschap, enz. fundamenteel achten voor het verstaan van de Bijbel, dan kòen we daarmee schijnbaar een heel eind in de richting van Kuitert. "Al wat we over boven zeggen komt van beneden". Alles wat we van God zeggen is metafoor, draagt iets wat we beneden hebben leren kennen of ervaren over op God. Toch gaan we niet met Kuitert accoord. En dat hangt samen met het onderscheid tussen werkelijkheid en kennisweg. De geschiedenis van Gen.22 geeft ons een grote hulp in het verstaan van Joh.3:16 (zie de benoeming van Izak in vers 2) en gaat dus voorop op de weg van de kennis! Maar mogen we daaruit afleiden, dat we de wèrkelijkheid van het vaderschap bij Abraham vinden en dat Gods Vaderschap over zijn Zoon in feite van hoge komma's moet worden voorzien, omdat het niet meer dan beeldspraak inhoudt? Voor Kuitert is dat zonder meer het geval: Ook de Bijbel is immers een groot complex van interpretaties vanuit het bij ons mènsen voorhanden materiaal. Dat geldt dan natuurlijk ook voor de uitdrukking "Gods eniggeboren Zoon" (139v.).

Hoe mager dan Kuiterts betoog op dit punt wordt zien we duidelijk in het hoofdstukje over "De hemelse Vader" (59w.), waarin Kuitert begint met de uitspraak, dat zowel in de Joodse als in de Christelijke traditie God wordt aangesproken met "Vader". De openbaring Gods in de eniggeboren Zoon maakt dan voor het verstaan van Gods Vaderschap blijkbaar niets meer uit. Het slot van dit hoofdstukje stelt - toppunt van magerheid maar consequent! - dat "Vader" vervangen kan worden door een andere metafoor, die mogelijk beter zou weergeven wat we bedoelen aan te geven!

Dat we ten aanzien van de relatie tussen de Vader en Christus de typering "metafoor" hartgrondig verwerpen zal niet verbazen. Joh.1:1-18, Joh.3:16, 1 Joh.4:9, Mt.11:27 en vele andere gegevens maken de metafoor-opvatting onmogelijk. Geen sprake van afleiding uit onze menselijke verhoudingen!

In Joh.20:17 wordt verband gelegd tussen Gods Vaderschap over de Christus en zijn Vaderschap over ons: "Ik vaar op naar mijn Vader en uw Vader" Het diepgaande verschil: "mijn" en "uw" apart. Het grote verband: Geen ànder woord om de relatie van God met ons te verwoorden. Wij mogen ons ingedragen weten binnen de grote liefde-relatie tussen de Vader en zijn eniggeboren Zoon! Ook daarin is de gedachte aan overdracht vanuit de ons bekende aardse verhoudingen *onjuist!*

De Vader is "om zijn Zoon Christus mijn God en mijn Vader" - HC. Zo. 9. Gods Vaderschap is wel van beneden af te onderwijzen en toe te lichten - de "vaas-woorden" - maar het stàmt niet van beneden. Het is niet een beeld maar ten volle waarheid in Christus.

Uiteraard zijn er vele metaforen in de Bijbel. Het is ook waar, dat metaforen de aangeduide zaken niet behoeven te omnevelen en te vervagen. Beeldspraak is geen verzwakking, behoeft dat althans niet te zijn. Maar met Ds. H.de Jong kom ik er tegenop Gods Vaderschap als beeldspraak en als voor hoge komma's vatbaar te beschouwen.

5.4 Slotopmerking

Twee boeken!

Van Genderen: Solide, betrouwbaar, evenwichtig, rustig. Een goede gids in het hooggebergte.

Kuitert: Bewogen, aansprekend, vertrouwde panden slopend, aanstootgevend, diep ontroerend.

Hoe komt het toch, dat het werk van Kuitert niemand onberoerd laat? Van links tot rechts houdt zijn boek de mensen bezig. Hoe komt het, dat de recensies - ook van gelijkgezinden - zo zeer verschillende kanten opgaan? De kleuren zijn zo fel, bij afwijzing en bij lof!

Ik denk, dat we een goed onderscheid moeten maken tussen het geloof van Kuitert, dat telkens duidelijk en zeer verwarmend aan de dag treedt, aan de ene kant en de rationele verantwoording van dat geloof

voor het forum van alwie maar luisteren wil aan de andere kant. Kuitert is de bewogen, zoekende studentenpredikant gebleven, die de ander in zijn eigen taal wil toespreken en wil vermijden, dat orthodoxe thema's en hot items als remmen gaan optreden in de communicatie. Dat hij aldus doende komt op wegen, waarop wij hem niet kunnen volgen, is wel voldoende gebleken.

Het komt er maar op aan, wáár je het imposante Kuitert-gebouw binnenloopt en waardoor je het eerst en het meest getroffen wordt.

We moeten geen oordeel geven over de persoon maar over zijn werk.

En dat in alle voorzichtigheid, zij het niet onbeslist.

Barendrecht, 30 september 1992

H. SMIT